

УДК 94(477):374.7] «192»

Світлана Кришталь

ФОРМУВАННЯ МЕРЕЖІ РОБІТФАКІВ В УСРР У 1920-Х РР.

Проаналізовано процес формування мережі робітфаків УСРР в 1920-і рр., яка створювалася на основі радянської концепції системи освіти та передбачала реформування навчальних закладів, що означало ліквідацію або реорганізацію існуючих організаційних структур і створення нових типів навчальних закладів. Показано етапи формування та розвитку мережі робітничих факультетів при вищих навчальних закладах. Цей процес був досить таки складним, через важку економічну кризу і фінансові труднощі в країні, попри це йшов неухильний процес розгалуження та розвитку мережі робітфаків, який розпочинається з 1920-х рр. та триватиме до 1930-х рр.

Ключові слова: робітфаки, мережа, освіта, вищі навчальні заклади, УСРР.

У зв'язку з проведенням українізації, 1920-і рр. в УСРР вважаються найбільш сприятливими для розвитку радянської науки і освіти, оскільки в подальші роки розпочалось знищення національної освіти, відбувалася стандартизація та політизація навчального процесу. Але процес культурного будівництва в радянській Україні в 1920-і роки розпочався в складних умовах – більшість населення була неписьменною, значна частина інтелігенції емігрувала, а та, що залишилася, не вся користувалася довірою більшовиків. Тому, освітні заклади ставали ідеологічними центрами втілення у життя рішень комуністичної партії, що формувались під впливом постійної агітаційно-пропагандистської роботи партії і держави.

Тематика робітфаків УСРР знайшла часткове висвітлення та стала предметом вивчення в працях таких дослідників, як В. Липинський [1, с. 23–30; 5], Л. Шепель [10] та ін. Саме вони зробили вагомий внесок у розширення знань стосовно розвитку мережі, процесу створення, структури освіти робітфаків у зазначений період. Але спеціально ця проблема в українській історії ще не розглядалась.

Концепція модернізації освіти, розроблена наркомом освіти УСРР Г. Гриньком, передбачала реформування вузів і створення на їх навчально-матеріальній базі невеликих спеціальних вищих навчальних закладів: соціально-економічного, педагогічного та медичного спрямування [1, ст. 23]. Ареною широкомасштабних експериментів стала вища освіта. Доступ до вищих навчальних закладів дітей дворян, великих підприємців, землевласників, священиків, інших осіб, які належали до «ворожих» радянській владі, було закрито.

Підготовка нової, радянської інтелігенції, спеціалістів із середовища робітничого класу і трудового селянства на початку 20-х рр. ХХ ст. одним із важливих завдань для тодішньої влади тому, що економіка та промисловість перебували в катастрофічному стані, країну одночасно паралізували три кризи: хлібна (продовольча), вугільна (паливна) та транспортна (залізнична). Щоб подолати за короткий термін ці кризи, були розроблені плани і програми відбудови та розвитку промисловості. Значною перешкодою на шляху здійснення цього завдання стало те, що трудящі не мали знань, необхідних для навчання у вищих учбових закладах, які готували кваліфікованих спеціалістів. Реалізація цих планів була неможлива без підготовки робітників і селян до вступу у вузи, за прикладом РРФСР, у 1920–1921 рр. в радянській Україні розпочинається створюватися мережа робітничих факультетів при інститутах.

Питання про створення робітфаків розглядалося у листопаді 1920 р. на III-й сесії Всеукраїнського центрального виконавчого комітету (далі – ВУЦВК). 24 листопада ВУЦВК ухвалив рішення про повне грошове і натуральне забезпечення курсантів [2]. Відповідно до нього органи управління освітою підготували постанови, що визначали характер організації і діяльності цих навчальних закладів. Зокрема, у постанові наради з питань народної освіти (грудень 1920 р. – січень 1921 р.) визначалося основне завдання робітничих факультетів – підготовка робітників і селян до вступу до вищої школи. На Наркомат освіти (далі – Наркомос) УСРР покладалося завдання зміцнення діючих робітфаків та створення і відкриття нових. Ідеологічну роботу на робітничих факультетах мали забезпечувати органи влади та профспілки [3].

Розбудова мережі робітфаків розпочиналася із профільних навчальних закладів таких, як: індустріально-технічний, аграрний, народної освіти, медичний. Вступали до робітничих факультетів без іспитів або за полегшеною програмою. Термін навчання складав 2–3 навчальних роки. Робітфаки були денні й вечірні. На денних навчалися за направленням робітники та демобілізовані червоноармійці. На вечірніх робітфаках навчалися без відриву від виробництва. Курсанти отримували стипендію. Створення робітничих факультетів більшовицькою партією здійснювалося

для того, щоб сформувати нову радянську інтелігенцію, найкоротшим шляхом довести дорослого кваліфікованого робітника до вищої школи, даючи йому лише необхідні знання.

Процес створення мережі робітфаків при вузах можна розглянути на прикладі провідних індустріальних та культурних центрах УСРР. Перші робітничі факультети були створені у радянській Україні в листопаді 1920 р. в м. Одесі при політехнічному і сільськогосподарському інститутах [4]. Заняття розпочалися взимку 1920–1921 н. р., але відбувалися у складних побутових умовах. На початку літа навчання перервалося, через недостатнє матеріальне забезпечення робітфаківців. У 1921 р. V-й Всеукраїнський з'їзд рад, доручив ВУЦВК і Раді народних комісарів (далі – РНК) УСРР створити у великих промислових центрах мережу робітничих факультетів. На підставі з'їзду рішень 7 березня 1921 р., РНК УСРР видав декрет «Про організацію робітничих факультетів» [5, с. 69], яким зобов'язав Наркомос відкрити не пізніше 1 травня 1921 р., робітничі факультети з дворічним терміном навчання, індустріального і сільськогосподарського профілю в Одесі, Харкові, Києві, Миколаєві, Бахмуті, Шостці та Катеринославі. Вже восени факультети були відкриті при Київському сільськогосподарському і політехнічному інститутах та Донецькому гірничому технікумі у Юзівці. А у вересні того ж року функціонувало 9 денних робітничих факультетів, де навчалася понад дві тисячі курсантів [6, арк. 74].

Так, у м. Одесі восени 1922 р. було відновлено діяльність робітфаків при політехнічному і сільськогосподарському інститутах, у складі двох відділень – сільськогосподарського (104 курсанти) та політехнічного (120 курсантів). Очолював робітфак декан, при ньому працювала президія. Викладачі об'єднувалися у чотири предметні комісії: математичну, словесну, фізично-біологічну і суспільствознавчу, що охоплювали усі дисципліни які вивчалися на робітничому факультеті. Студенти створювали свої виборчі органи, що брали активну участь в управлінні робітфаку, займалися комплексом навчальних та побутових питань. На 1 січня 1923 р. на робітфаках Одеси нараховувалося 409 осіб: при сільськогосподарському інституті – 156 робітфаківців, при політехнічному – 253 [7]. З 1 серпня 1923 р. запрацював робітничий факультет при Одеському інституті народної освіти, на якому заняття розпочали – 104 слухачі [8, арк. 70]. Навчання тривало два роки, після чого слухачі зараховувалися до складу студентів вузів.

Основним центром створення робітфаків став Харків, який був на той час столицею республіки. Перший в місті робітфак створено при Харківському технологічному інституті. Урочисте відкриття відбулося в липні 1921 р. у присутності голови ВУЦВК Г. Петровського і голови РНК УСРР В. Чубаря, що підкреслило важливість політичного і культурного значення цієї події. Прийом слухачів відбувся вчасно, було прийнято на навчання 214 слухачів і в перших числах вересня 1921 р. робітфак розпочав свою діяльність. Позитивним результатом діяльності робітничого факультету сприяла активна участь харківських вчених у підготовці навчальних матеріалів. Про високий методичний рівень роботи свідчить той факт, що плани і програми з математики були визнані зразковими на I-й Всеукраїнській конференції, що проходила в липні 1922 р. Того ж року постановою ЦВК УСРР факультету присуджено ім'я Жовтневої революції [9]. Щороку кількість випускників робітфаку серед загальної маси студентства зростала. Впродовж багатьох років робітничий факультет готував основне поповнення для профільного вузу. У липні 1921 р. створено робітфак при Харківському сільськогосподарському інституті. План навчання розраховувався на два роки. Вже 1923 р. кількість слухачів сягала 300 осіб. Робітфаківці відвідували лекції, брали участь у громадському житті, відвідували літературно-наукові гуртки. Лише недостатнє матеріальне забезпечування стримувало нормальну діяльність робітничого факультету. У січні 1923р. при Харківському інституті народного господарства, що виник на базі підготовчих курсів, був створений робітфак, урочисте відкриття відбулося – 4 березня цього ж року. Кількість слухачів швидко зростала: з 111 осіб першого набору до 300–400 осіб у наступні роки. Відкрився у 1924 р. робітничий факультет при медичному інституті, до якого вступило 103 слухачі [10, с. 67–70]. Комплектування робітфаків Харкова проводилося за дотриманням соціальних і партійних принципів. Тобто, більший відсоток слухачів складали робітники, селяни, члени партій, профспілок, комсомольці.

Значну роль у підготовці робітників та селян до вступу у вузи відіграли робітфаки, що виникли в Києві. Завдяки висококваліфікованим викладачам вузів, великому потягу робітничої молоді до знань та досвід у організації в Києві з 1919 р. «нуль-семестрів», що давало хороше підґрунтя для створення робітничих факультетів. У числі перших відкрився в 1921 р. робітфак при Київському політехнічному інституті – на 1923 р. кількість слухачів становила 438 осіб [11, с. 86]. Слідом за ним розпочали роботу робітничі факультети при інституті народної освіти, сільськогосподарському, народного господарства, медичному. Робітфак при Київському інституті народної освіти відкрився 1 лютого 1923 р. – підготовчі курси, які створювалися для «дорослих кваліфікованих робітників» [12, с. 279]. Хоч і офіційно розпорядження колегії Київського губерньського відділу народної освіти в січні 1920 р., згідно з яким вирішено створити у місті робітничий університет з дворічним терміном навчання, де здійснювалася «підготовка слухачів для нової трудової вищої школи» [13]. Так,

підготовка і організація щодо створення навчального закладу тривала до осені 1922 р., коли було відкрито підготовчі курси з метою сприяння робітничій молоді при вступі до вузу, які на початку 1923 рр. перетворено на робітничий факультет. Навчання спочатку тривало два роки, а з 1926–1927 н. р. – три роки. Спочатку на робітфак було прийнято 103 особи, другий набір розпочався 16 серпня 1923 р. – вступило 123 особи. На початок навчання 1 жовтня 1924 р. на робітничому факультеті нараховувалося 227 осіб, а вже наприкінці 1924–1925 н. р. навчалось 248 студентів [10, с. 72–73]. Робітфак Київського інституту народного господарства працював з 1923 р., з кількістю слухачів 227 осіб. У жовтні 1924 р. відкрито робітничий факультет Київському медичному інституті [14, арк. 34]. Студенти перебували на повному утриманні державних органів, але становище студентів факультету було вкрай важким тому, що гуртожитку не були підготовлені, а харчування було незначним.

З 1923 р. поряд з денними робітничими факультетами, розпочалося створення вечірніх робітфаків. Київський вечірній робітничий факультет у 1923–1924 н. р. працював в приміщенні Будинку професійної освіти робітників з кількістю 286 осіб робітфаківців. На початку року процес навчання не було організовано належним чином: відсутні програми, не було єдиного центру керівництва навчанням тощо. Навчання вдалося відновити, лише в середині 1924 р. Значне місце належало гуртковій роботі, працювало 8 гуртків: чотири ленінських, газетний, літературний, драматичних, хорівий. Політично-виховна робота на вечірньому робітфаці позитивно сприймалася слухачами робітничих мас Києва [15, арк. 75–76].

Станом на 1924–1925 н. р. у Києві існувало п'ять робітфаків: при політехнічному, народній освіти, народного господарства, медичному, сільськогосподарському інститутах та Київський вечірній робітничий факультет. Термін навчання на робітфаках, з початку створення, становив два роки, а потім був збільшений – до трьох років тому, що рівень підготовки вимагав більшого обсягу знань. Усього в 1925 р. в місті налічувалося 6 робітничих факультетів, де навчалось 1387 студентів [16, арк. 9, 58, 85].

1921 р. у великому індустріальному центрі республіки – Катеринославі відкрито робітничий факультет при Гірничому інституті ім. Артема. Прийом слухачів проведено в 1922 р., на навчання відряджено 200 осіб з Катеринославщини та Донбасу. У звіті факультету, за січень-липень 1923 р. зазначалося, що з початком 1923 р. навчалось 210 студентів, а з 1 лютого – 221. Це свідчить про зацікавленість факультетом. А в подальшому кількість робітфаківців зростала, в 1925 р. нараховувалося 343 слухача. Матеріальне становище робітфаку впродовж трьох років було складним тому, що лише з 1924–1925 рр. він отримав належне приміщення, ремонт приладів і канцтоварів тощо. Станом на 1926 р. робітничий факультет закінчили 316 слухачів [17, арк. 101, 109].

Аналогічна ситуація спостерігалася на робітфаках в інших регіонах радянської України. У Луганську в травня 1922 р. відкривається робітничий факультет ім. 5-ї річниці Жовтневої революції, який працював при Донецькому інституті народної освіти, де станом на 25 листопада 1923 р. навчалось 132 студента [18, арк. 61]. Було відкрито робітфак в липні 1922 р. при сільськогосподарському інституті III-го Інтернаціоналу в Кам'янці-Подільському. Весняний набір травня 1923 р. налічував 213 слухачів [19, арк. 5]. Так, у м. Шостці відкрито робітфак при політехнічному інституті 19 вересні 1922 р., зараховано – 209 осіб. 25 листопада 1923 р. відкрився робітничий факультет при Ніжинському інституті народної освіти, до навчання приступило 62 студенти [20, арк. 72]. Матеріальне становище вказаних робітфаків на початкових етапах розвитку було вкрай важким. Оскільки аудиторій не вистачало, кабінети та лабораторії обладнано погано, підручників теж не вистачало, в гуртожитках кількість місць обмежена, їдальні працювали, але продуктів бракувало. Термін навчання становив 2–3 роки, а з 1926–1927 н. р. термін навчання в усіх робітфаках збільшено до трьох років.

Таким чином, упродовж 1920–1925 рр. сформувалася досить широка мережа робітничих факультетів на території УСРР. Проте, з 1925 р. Наркомос, згідно з розробленою заздалегідь стратегією («Тимчасове положення про вищі навчальні заклади в УСРР» затверджене в 13 лютому 1922 р.), передбачав поступове планове скорочення мережі робітфаків та набору слухачів. Тому, що передусім орієнтувався на плани і реалії промислового та сільськогосподарського розвитку країни, що потребувало відповідних кадрів. Але скорочення так і не відбулося впродовж 1925–1928 рр., а навіть навпаки, в 1928 р. стратегія змінилася з фази поступового згасання на стрімке зростання. Що підтверджує постанова РНК УСРР «Про робітничі факультети» від 16 травня 1928 р. [21, с. 473], а 25 травня 1929 р. РНК УСРР видав постанову про відкриття 17 денних робітничих факультетів в Житомирі, Херсоні, Сталіно, Запоріжжі, Луганську, Артемівську та інших містах республіки. У 1930 р. налічувалося вже 78 робітфаків (14553 слухача) [5, с. 71]. Насамперед, це пояснюється тим, що початок інтенсивного зростання мережі робітничих факультетів припадає на 1925–1926 рр., коли розпочалась відбудова зруйнованого господарства, проголошено курс на

індустріалізацію, а з жовтня 1928 р. розпочалося здійснення першого п'ятирічного плану розвитку народного господарства. Керівництво СРСР використовувало усі засоби для того, щоб залучити народ до масової відбудови держави, за принципом який був проголошений на початку 1920-х рр. – відкриття дверей для всіх верств населення робітників, селян та трудової інтелігенції, що зміцнюватимуть диктатуру пролетаріату та будуватимуть соціалізм.

Поряд денними робітничими факультетами створювалася своєрідна мережа вечірніх робітфаків. На нашу думку, передусім це була концепція Наркомосу УСРР яка розглядала вечірні робітничі факультети як перспективну та постійну форму підготовки робітників для вступу у вузи, яка здійснювалася тут без відриву від виробництва, що було економічно вигідно. Тому, поступово частинка денних робітфаків перетворилася на вечірні. Наприклад, робітфак при Одеському педагогічному інституті на початку 1924 р. переведено на вечірню форму навчання [22, с. 70]. 24 серпня 1922 р. у м. Миколаєві відкрито вечірні курси для дорослих, які згодом перетворилися на вечірній робітфак. На початок навчання нараховувалося 107 осіб, а вже через рік на 1 серпня 1923 р. на факультеті навчалось – 139 слухачів. Вечірній робітфак вів підготовку з інженерно-технічних знань, суспільствознавства і біології [23, арк. 6]. Також, у 1922–1923 н. р. за пропозицією Центрального бюро пролетарського студентства, вечірні робітничі факультети були створені на базі дворічних підготовчих курсів в інститутах народної освіти і медичних інститутах Києва, Харкова, Бердичеві, при медичному інституті Катеринослава та 1923–1924 н. р. – у Катеринославському педагогічному інституті. На кінець 1924 н. р. налічувалося 17 вечірніх робітфаків, де навчалось 3189 слухачів [24, арк. 94]. Навчання велось упродовж 3–4 років.

З 1924–1925 н. р. кількість вечірніх робітфаків зменшилась, позаяк керівництво Наркомосу УСРР вважало, що робітфаки виконали своє завдання та мали поступитися професійній школі. На 15 грудня 1927 р. в УСРР налічувалося 10 вечірніх факультетів: у Києві, Харкові, Миколаєві, Луганську, Дніпропетровську, Сумах, Маріуполі, Запоріжжі, Кадіївці. Фінансувалися навчальні заклади з місцевих бюджетів, кількість слухачів сягала від 65 – до 423 [25, с. 160]. У серпні 1928 р. пленум ЦК КП(б)У розглянув питання «Про стан вузів радянської України» і запропонував розгорнути мережу вечірніх робітфаків у промислових центрах [26, с. 410]. Завдяки цьому нові вечірні факультети відкрито в Одесі, Донбасі та Харкові, а в існуючих значно збільшився набір слухачів. Так, на згаданому раніше вечірньому робітфаку Катеринославського медичного інституту зріс вшестеро і становив 300 осіб, а на робітфаці інституту народної освіти – втричі (100 осіб) [5, с. 71]. Вечірні робітничі факультети були спеціальною формою підготовки робітників до вступу у вузи зі своїми цілями, завданнями і стратегією.

Більш повну картину зростання мережі робітфаків впродовж 1920-х рр. аналізує в монографії В. Липинський [5, с. 70], на основі зібраних матеріалів з Центрального державного архіву громадських об'єднань України та Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України.

Роки (на грудень)	Число робітфаків	Кількість слухачів
1920	2	287
1921	9	2000
1922	13	2307
1923	17	4450
1924	33	7150
1925	31	7489
1926	30	6802
1927	31	6635
1928	не має даних	не має даних
1929	48	9809
1930	78	14553

Кількість навчальних закладів та слухачів свідчить про те, що запити суспільства на кваліфікованого робітника задовольнялися, а держава могла утримувати і навчати саме таку чисельність курсантів. Країна потребувала тисячі молодих спеціалістів з вищою освітою, таким чином, необхідно було збільшити прийом на робітфаки.

Отже, організація перших робітничих факультетів найактивніше відбувалася у Харкові, Києві та Одесі. Оскільки тут були сконцентровані промислові підприємства з численними кадрами робітничого класу, з яких потрібно було сформувати нових радянських спеціалістів, а також у вузах цих міст працювали кваліфіковані викладацькі кадри, без яких не можна було налагодити діяльність робітфаків. Початковий період формування мережі робітфаків впродовж 20-х рр. ХХ ст., можна окреслити 1920–1924 рр. Мережа створювалася на базі вузів, переважно у великих

культурних і промислових центрах радянської України, з першим набором слухачів з робітників та селян. У перші чотири роки їх мережа зростала. На другому етапі 1925–1929 рр. кількість робітничих факультетів перебувало в стані стабілізації, але до кінця десятиліття збільшувалися та розвивалися, а діючі факультети з року в рік нарощували набір студентів та їх випуск. Значне розширення мережі робітфаків наприкінці 1920-х рр. відбулося за таких причин, як: зазначені факультети допомагали більшовицькій партії створювати власну нову радянську інтелігенцію, як засіб класової боротьби, що формувалась під впливом постійної ідеологічної роботи комуністичної партії, для втілення у життя її рішень, факультети тимчасово заповнювали розрив між середньою та вищою школою, по суті, перетворилися на основне джерело комплектування навчальних закладів вищої та середньої спеціальної освіти того часу.

Список використаних джерел

1. Липинський В. В. Становлення мережі та структури педагогічної освіти в УСРР у 1920-і рр. / В. В. Липинський, Н. О. Аксакова // Наука. Релігія. Суспільство. – 2011. – № 3. – С. 23–30.
2. Коммунист. – 1920. – 25 ноября.
3. Директивы ВКП(б) по вопросам просвещения: Вопросы народного просвещения в основных директивах съездов, конференций, совещаний ЦК и Центральной контрольной комиссии ВК(б). – М.; Л. – 1931. – С. 347–356.
4. Другий всеукраїнський з'їзд робітничої освіти (25 червня – 2 липня 1925 р.) Тези, доповіді та резолюції. – Харків, 1925. – 76 с.
5. Липинський В. В. Становлення і розвиток нової системи освіти в УСРР у 20-і роки / В. В. Липинський. – Донець, держ. техн. ун-т. – Донецьк: РВА ДонДТУ, 2000. – 248 с.
6. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України), ф.1, оп.20, спр.1773, арк.74.
7. Новый путь. Журнал одесских рабфактов. – 1923. – № 1. – С.5.
8. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України), ф.166, оп.3, спр.349, арк.70.
9. Атрощенко В. І., Теркан В. Л. Перший робфак на Україні / В. І. Атрощенко, В. Л. Теркан // Нариси з історії природознавства і техніки. – Вип.12. – 1970. – С. 99–101.
10. Шепель Л. Ф. Роль робітничих факультетів УСРР в підготовці спеціалістів (20-ті рр.): дис. на здоб. наук. ст. канд. іст. наук 07.00.01 – історія України / Л. Ф. Шепель. – К., 1995. – 184 с.
11. Студент революції. – 1923. – № 6. – С. 88.
12. Історія Київського університету: монографія / І. В. Верба, О. В. Вербовий, Т. Ю. Горбань та ін.; кер. авт. кол. В.Ф. Колесник. – К.: Видавничо-поліграфічний центр Київський університет. – 2014. – 895 с.
13. Коммунист. – 1920. – 5, 8 августа.
14. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 6, спр. 178, арк. 34.
15. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 6, спр. 72, арк. 76–76.
16. Державний архів Київської області, ф. 308, оп. 1, спр. 142, арк. 9; спр.173, арк.58; спр. 216, арк.8 5.
17. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 6, спр. 1347, арк. 101; спр. 178, арк. 109.
18. Там само, ф. 166, оп. 3, спр. 226, арк. 61.
19. Там само, ф. 166, оп. 4, спр. 390, арк. 5.
20. Там само, ф. 166, оп. 3, спр. 226, арк.72.
21. Збірник Законів та розпоряджень робітничо-селянського уряду України за 1929 рік. Відділ 1. – Ч. 1–13. – Харків: Укрголовліт. Друга друкарня ім. В. Блакитного. Держтресту. – «Харполіграф», – 1929. – 512 с. – (Офіційне видання Народного комісаріату юстиції).
22. Робфак Одесского ИНО // Студент революции. – 1924. – № 12. – С. 70.
23. ЦДАВО України, ф.166, оп.4, спр.413, арк. 6.
24. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 1778, арк. 94.
25. Всесоюзная школьная перепись 15. XII. 27 г. Учреждения профессионального образования. – Т. 2. – Харьков, – 1930. – 435 с.
26. Культурне будівництво в Українській РСР: Найважливіші рішення Комуністичної партії і Радянського уряду. 1917–1959; Збірник документів: У 2-х т. – Т. 1. – 1917 – червень 1941. – К.: Держполітвидав, 1959. – 882 с.

Светлана Кришталъ

ФОРМИРОВАНИЕ СЕТИ РАБФАКОВ УССР В 1920-Х ГГ.

Проанализирован процесс формирования сети рабфактов УССР в 1920-е гг., которая создавалась на основе советской концепции системы образования и предусматривала реформирование учебных заведений, что впоследствии влекло за собой ликвидацию или реорганизацию существующих организационных структур и создание новых типов учебных заведений. Показано этапы формирования и развития сети рабочих факультетов при высших учебных заведениях. Этот процесс был довольно сложным, из-за тяжелого экономического кризиса и финансовых трудностей в стране, несмотря на это шел неуклонный процесс разветвления и развития сети рабфактов, который начинается с 1920-х гг. и продлится – до 1930-х гг.

Ключевые слова: рабфаки, сеть, образование, высшие учебные заведения, УССР.

Svitlana Kryshstal

CREATION OF THE WORKERS' FACULTIES NETWORK IN THE USSR IN 1920S.

The creation process of the workers' faculties network in USSR in 1920s is analyzed, which was forming based on the Soviet educational system concept and foreknown the reformation of educational institutions which meant the existing organizational structures liquidation or reorganization and creation of new types of educational institutions. Stages of formation and development of the workers' faculties network at Universities are showed. This process was pretty difficult because of severe economic crisis

and financial difficulties in the country, although it was a steady process of branching and development of the rabfaks' network which had began in 1920s and lasted until 1930s.

Key words: workers' faculties, a network, education, higher educational institutions, USSR.

УДК 372.48

Олександра Троханяк

ПІДПІЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ ОУН НА БЕРЕЖАНЩИНІ У 30-Х РР. ХХ СТ.

На основі узагальнення архівних документів та спогадів очевидців розглянуто підпільну діяльність ОУН на Тернопільщині та особливо в Бережанському повіті.

Ключові слова: ОУН, підпільна боротьба, групи, виступи, ув'язнення.

Упродовж багатьох століть українство виборювало свою незалежність і період 30-х рр. ХХ ст. не став винятковим в цій боротьбі. Поразка Української революції 1917–1921 рр. стала ще одним штрихом зародженої активності напередодні Другої світової війни. Населення Західної України почало формуватись в різні організації, а потім багато з них об'єднались в Організацію Українських Націоналістів (далі – ОУН) і давали вперту відсіч польській владі.

Розглядаючи означену проблему, історики вже певною мірою вивчали окреслену проблему, але для глибшого і конкретнішого аналізу, краще розглядати її на окремих фактах одного округу, для прикладу – Бережанського повіту, що на Тернопільщині. Неможливо заперечувати, що саме той повіт, враховуючи, що в ньому формувалась Українська Галицька Армія і в більшості перебував її штаб, особливо потерпав від нападів польської поліції, тому важливо звернути увагу на події саме цього краю. Дослідженню теми сприяють спогади безпосередніх активістів чи просто очевидців подій. Однак для глибшого аналізу проблеми слід проаналізувати архівні матеріали.

Після поразки Української революції 1917–1920 рр. та перемоги Польщі у створенні своєї держави, західноукраїнське населення почало відчувати неабиякий тиск з боку поляків, головне – неможливість розгорнути свою економічну чи підприємницьку діяльність, мораторій Польщі на закупівлю землі українцями, заборонялась українська мова і культура, закривались українські школи, розпочались масові арешти і переслідування українства. Українська спільнота не змогла змиритись з таким станом і почала організовуватись в різні організації політичного спрямування, особливого статусу набула Українська Військова Організація створена переважно колишніми офіцерами Українських Січових стрільців, членів «Лугів», «Січей», «Соколів», «Пласту» та інших студентських організацій. Певно мірою цю проблему вже проаналізовано автором цієї статті [1–5]. У 1927–1928 рр. відбулось злиття багатьох молодіжних націоналістичних організацій Галичини так і за її межами. У січні-лютому 1929 р. у Відні на установчому конгресі проголошено про створення ОУН шляхом об'єднання Українською Військовою Організацією з різними молодіжними національно-патріотичними організаціями. Розглядаючи підпільну діяльність ОУН, варто зауважити, що польська влада особливо жорстоко мстила українським патріотам за участь в націоналістичному русі [2, с. 16–20].

Найважливішою метою ОУН було встановлення незалежної соборної національної держави на всій українській етнічній території. Реалізувати цю ідею планували шляхом національної революції. Головою ОУН обрали Є. Коновальця. Організація діяла не як партія чи одноступенева організація, а як цілісний рух. Після 1920 р. головні діячі українських революційних сил здійснили аналіз допущених помилок і накреслили дещо інший план дій, за яким тепер діяла ОУН. Першочерговим стояло завдання створення розгалуженої підпільної мережі осередків організації.

На початку 1930-х рр., у відповідь на пацифікацію, в усіх повітах в містах, містечках і селах Галичини почали виникати філії ОУН. Їх мета була єдиною і, як писав В. Бемко, формувалась, як «ідея незалежної української держави, ввійшла вже в кров і кість усього українського населення Бережанщини» [6, с. 241], а завдання «бойові виступи проти поляків у яких брав участь весь актив» ОУН [6, с. 285]. Вже в 1929 р. на Бережанщині виникло багато осередків ОУН, «організаційним референтом Бережанського повіту» обрано Григорія Голяша, «саме м. Бережани організував Святослав Левицький». Г. Голяш зі своїми друзями «спільно організували повіт, а згодом цілу Бережанську округу: Бережани, Підгайці, Рогатин, Зборів, Ходорів. [...] В роках 1929 по 1931 ціла Бережанщина вже мала сильну і справну сітку ОУН» [6, с. 219]. Округи змінювались, С. Левицький згадував, що з приходом німців у червні 1941 р. «до округи [Бережанської] належали такі повіти: Бережани, Підгайці, Рогатин, Перемишляни і Зборів» [7, с. 231], а в 1943 р. коли формувалась дивізія «Галичина» «Бережани в німецькій адміністрації були округним містом